

Nawoord

Gerard de Vries

Een minimale, pragmatische uitleg van kantiaanse denkbeelden vormt een voldoende basis om de normatieve taken die wetenschaps- en techniekonderzoekers op zich willen nemen te formuleren. Zij biedt een kader waarin uit te leggen valt wat onder 'normativiteit' kan worden verstaan. Dat begrip is verweven met het geven van redenen, met verantwoording afleggen. En hoewel 'redenen geven' een exclusieve zaak is van mensen, kunnen binnen dat kader ook thema's worden geformuleerd die in de ethische literatuur vaak onderbelicht blijven: de rol van technische voorzelingen en artefacten, van 'dingen' in praktijken (De Vries 1993, 1999, 2001).

Het is niet nodig de hele kantiaanse ethiek aan boord te nemen; van een zoals Harbers meent 'filosofie van zekerheid biedende a-priori's' is geen sprake; er is geen aanleiding om 'de Rede' met een hoofdletter te gaan schrijven; en het gaat niet, zoals Kwa denkt, om een verdediging van het 'humanisme'. Aan de orde is slechts het onderscheid tussen een filosofie die conceptuele helderheid nastreeft en wartaal.

De reacties van Harbers en Kwa laten de urgentie daarvan nog eens zien. Zij werpen veel stof op, maar de vraag die moet worden beantwoord, gaan zij uit de weg: wat kan vanuit het gezichtspunt van de wetenschaps- en techniekonderzoeker onder 'normativiteit' worden verstaan als het niet het bovengenoemde is?

Aan de orde is niet de vraag of wetenschaps- en techniekonderzoekers zich in hun empirische werk zouden moeten richten naar de denkbeelden van Collins of Latour. Het staat hen volkomen vrij de termen te kiezen waarin zij over hun onderwerp willen schrijven. Wanneer zij denken met een nieuw vocabulaire en dus met een nieuwe ontologie beter uit de voeten te kunnen dan met de meer traditionele wijzen van beschrijven, kunnen we hen slechts succes toewensen en de resultaten afwachten. Misschien levert de traditie van Lucretius en anderen die Kwa naar voren brengt onvermoede resultaten op. Wie zal er wakker liggen als er een vocabulaire uit de bus komt dat mensen en dingen symmetrisch behandelt? Voor het soort opwinding dat Juffrouw Laps beving toen Woutertje Pieterse haar meldde dat zij een zoogdier is, bestaat geen reden. Na een paar decaden wetenschaps- en techniekonderzoek kunnen we constateren dat Latours aanpak verhelderend is voor het analyseren van veel vraagstukken die betrekking hebben op de technisch-wetenschappelijke samenleving; net zoals het in allerlei contexten vruchtbaar is de mens eens als zoogdier te beschouwen. Sociologen die iets van de technologische cultuur willen begrijpen zouden er daarom verstandig aan doen om zich ook Latours vocabulaire eigen te maken (De Vries 1999). In andere gevallen kan volstaan worden met het minder radicale perspectief dat door Collins is verwoord. In een empirische wetenschap worden

theorieën gerechtvaardigd door hun resultaten, niet door het al of niet overeenstemmen met een levensbeschouwing. Kwa slaat de plank dan ook mis als hij in mijn bijdrage leest dat ik nu ‘toch voor Collins heb gekozen’. Ook Harbers moet ik teleurstellen. Hoewel ik zolang de hersendood niet is ingetreden de vrijheid zal blijven opeisen om eerder ingenomen posities beargumenteerd te verlaten, is daarvan hier geen sprake.

Het wetenschaps- en techniekonderzoek heeft de afgelopen jaren naast zijn empirische taken een nieuwe ambitie op zich genomen: het wil bijdragen aan normatieve debatten. Op welke manieren moet het gangbare ethische en politieke vocabulaire worden geamendeerd, of door een ander vocabulaire vervangen? Welke rol kan het symmetrische vocabulaire dat in empirische kwesties vaak zo vruchtbaar bleek daarbij spelen?

Kwa beantwoordt die vraag niet. Hij beperkt zich tot de constatering dat er naast de ‘humanistische’ traditie een andere traditie bestaat die op een andere manier over dingen spreekt. Niemand betwist dat. De vraag is niet of zo’n traditie bestaat, maar wat zij op het normatieve vlak te bieden heeft. Kan het werk van bijvoorbeeld Lucretius ons hier verder helpen en zo ja welke rol speelt daarbij dan zijn ontologie? De weinige literatuur op dit terrein die ik ken, suggereert dat de implicaties bescheiden zijn. Zij liggen op het terrein van de rol van de passies en de lichamelijke van mensen (Nussbaum 1994, hoofdstuk 5-7). Als Kwa verderstreckende implicaties ziet, heeft hij dus nog iets uit te leggen.

Harbers doet wel een poging de koe bij de horens te nemen. Hij bepleitte samen met Mol en Stollmeyer een ethiek waarin normativiteit niet ‘bij voorbaat aan de menselijke kant ligt’. Uitgedaagd tot nadere uitleg leidt dit echter tot zinnen als ‘hoe komen dingen als dingen en mensen als mensen tot gelding en wat wordt er gewonnen, maar soms ook verloren met het aanbrengen van dat onderscheid’. Dat kan toch moeilijk als verheldering worden aangemerkt. Harbers licht zijn standpunt verder toe met empirische voorbeelden. De aandacht moet worden gericht op het ‘grijze gebied’ waarin ‘het onderscheid tussen rationele oordelen en keuzes maken enerzijds en causaal bepaalde regelmatigigheden anderzijds gemaakt wordt’. Laten we Harbers’ voorstel nader bekijken. Neem het onderscheid tussen de normale zorgpraktijk en de uitzonderingssituatie die het onderwerp van publieke debatten is geweest, waarin door de medische staf van een verzorgingstehuis besloten is niet tot sondevoeding over te gaan en een demente bejaarde te laten ‘versterven’.

‘Zo’n besluit is inderdaad gebonden aan specifieke juridische, ethische en medische regels. Wij (Harbers, Mol en Stollmeyer) richten ons echter op al die situaties waarin die keuze niet expliciet gemaakt is, laat staan door eenduidig verschillende regelsystemen met bijbehorende professies georganiseerd. Als een patiënt haar mond dichthoudt, is juist niet duidelijk of dit tot de normale eetpraktijk behoort of aanleiding geeft tot wat De Vries een uitzonderingssituatie noemt.’

Harbers vergist zich. Het 'grijze gebied' waarover hij spreekt bestaat alleen in zijn hoofd. De situatie die hij schetst is volstrekt helder. Zolang geen formeel besluit is genomen tot het afzien van gedwongen voeding, bestaat de normale situatie: het betrokken personeel zal desgevraagd op de normale manier verantwoording afleggen over zijn handelen (bijvoorbeeld het gebeuren rapporteren). Of het genoemde incident een aanleiding vormt om over te gaan tot de uitzonderingssituatie kan eveneens eenvoudig worden gecheckt, namelijk door het vervolg af te wachten. Wordt de normale praktijk gecontinueerd (waarbij wellicht ander voedsel wordt aangeboden), wordt besloten tot gedwongen sondevoeding, of wordt expliciet besloten om dit niet te doen? Afhankelijk van de uitkomst zal op een verschillende manier verantwoording moeten worden afgelegd. Harbers lijkt te denken dat waar een regelgeleide praktijk bestaat mensen altijd precies weten wat zij moeten doen. Dat is een misverstand. Regels hebben geen betrekking op de vraag hoe feitelijk wordt gehandeld, maar op de vraag of een handeling (gegeven de impliciete of expliciete standaarden van de praktijk waarin zij plaatsvindt) correct is of niet. Zij hebben betrekking op de manier waarop mensen ten opzichte van anderen verantwoording kunnen afleggen.

Dingen leggen geen verantwoording af; duistere begrippen als Harbers' 'act van tot gelding maken' kunnen simpelweg worden vermeden. Wetenschaps- en techniekonderzoekers kunnen voor het beschrijven en analyseren van praktijken het vocabulaire kiezen dat hen goeddunkt. Zij zullen geïnteresseerd zijn in de rol van mensen en dingen in praktijken. Soms zullen zij daarvoor bij Latour leentjebuurt spelen en de activiteiten van mensen en dingen op een symmetrische manier beschrijven; in andere gevallen volstaat een minder radicaal vocabulaire. Wanneer zij normatieve vragen willen formuleren, zullen zij echter de regels expliciet moeten maken die in die praktijk gelden, de regels volgens welke mensen ten opzichte van elkaar verantwoording afleggen over hun handelen. Het normatieve debat waaraan wetenschaps- en techniekonderzoekers willen bijdragen heeft namelijk betrekking op die regels.

Literatuur

- Nussbaum, M. (1994) *The therapy of desire. Theory and practice in hellenistic ethics*. Princeton, Princeton University Press.
- Vries, G. de (1993) *Gerede twijfel. Over de rol van de medische ethiek in Nederland*. Amsterdam, De Balie.
- Vries, G. de (1999) *Zeppelin's. Over filosofie, technologie en cultuur*. Amsterdam, Van Gennep.
- Vries, G. de (2001) Wetenschaps- en techniekonderzoekers, waar is de geest gebleven? *Krisis. Tijdschrift voor empirische filosofie* 2, 1, pp. 52-70.